

Lakner Zoltán:

**Rendszerváltó utódpart
Az MSZP és a demokratikus kísérlet harminc éve**

A demokratikus rendszerváltással egyidős a Magyar Szocialista Párt – így kezdődhetne egy születésnapot ünneplő tanulmány, ha volna mit ünnepelni. Csakhogy 1989 óta egy másik rendszerváltás is lezajlott Magyarországon, és az is alapvetően meghatározta az MSZP sorsát. Nem az ünneprontás szándéka, hanem a helyzet okozza, hogy az MSZP harmincadik születésnapján elsősorban azt érdemes vizsgálni, hogy a hazai pártrendszer sokáig legsikeresebb szereplője, amely több korábbi krízisen megerősödve jutott túl, miért ragadt bele egy immár évtizedes válságba, s miképp függ össze a liberális demokrácia hazai zátonyra futásával a szocialisták sorsának alakulása.

Bevezető helyett: a jelen árnyéka

Fennállása harmincadik évében a valaha volt legrosszabb országos választási eredményét könyvelhette el a Magyar Szocialista Párt: a 2019-es európai parlamenti voksoláson kevesebb mint 7 százalékot szerzett. Ezt az eredményt a tavalyi 11 százalékos parlamenti választási szavazatarány mellé állítva nemcsak az MSZP elmúlt évtizedben követett stratégiája kérdőjeleződik meg, hanem az MSZP jelen formában való fennmaradásának lehetősége és értelme is.

Az MSZP harmincéves történetének legnagyobb krízisét éli. Pedig a párt története amúgy is leírható válságok sorozataként, s ez meghatározó eleme az MSZP-s identitásnak is. Míg azonban az MSZP korábban ezekből a helyzetekből gyakran inkább erőt merített, az Orbán-rendszer körülményei közepette a párt karakterének teljes elhomályosodása, a párt szavazóbázisának visszafordíthatatlan eróziója, az egységes politikai vezetés teljes megszűnése, az önálló célok kitűzésének lehetetlensége fenyegeti.

Az MSZP rendszerváltó párt, egyúttal kétszeres utódpart. Rendszerváltó párt, mert az MSZMP reformpolitikusi – az MSZP későbbi alapítói – nélkül az állampárt nem lett volna tevékeny részese a kádári autokrácia felszámolásának. Ha azt nem is jelenthetjük ki, hogy a reformszocialisták nélkül nem lett volna rendszerváltás, az biztosan más lett volna. Tartsuk ezt a módot jónak vagy rossznak, a szocialisták, másokkal együtt, történelemformáló szerepet játszottak. Ugyanakkor az MSZP rendszerváltás utáni társadalmi, gazdasági, politikai pozícióját meghatározta az állampártból való leszármazása. Választói bázisát, fontos politikusainak karrierútját, külső megítélését egyaránt meghatározta az állampárti előtörténet. Az MSZP sikeres korszakainak éppen az a megkülönböztető jegye, hogyan tudott ebből a kettős eredetből, az elődpárti kötődésből és a demokratikus átmenetben játszott szerepből olyan politikát kifejleszteni, amire volt, hogy kétmilliónál is több választópolgár szavazott. Ma már azonban az MSZP nem csak a 1990 előtti, hanem a 2010 előtti korszaknak is utódpartja, nagyrészt őrá vetül a társadalomnak a rendszerváltás utáni átalakuláshoz, s emellett a 2008-as gazdasági világválsághoz kapcsolódó frusztrációja.

Az MSZP nemcsak elszenvedője volt a 2010-es újabb rendszerváltásnak, hanem kormányzati hibáival és a polarizált pártrendszerben játszott szerepe révén az előidézője is. Az autokratikus áttörés (Kis, 2019) után kialakuló új autokrácia immár a tizedik évébe lépett. Az Orbán-rendszer máris félannyi ideje tart, mint a liberális demokrácia rendszerváltás utáni kísérlete. Ha tehát harminc évre tekintünk vissza, főként arra kell figyelniük, mi vezethetett ahhoz, hogy a demokratikus rendszerváltó ambíciók új autokráciába torkolltak. Máris hangsúlyozni kell, nem determinált, ami történt, nem *kell*ett így alakulnia. Annál fontosabb tehát a történetek valamilyen szintű megértéséhez, hogy néhány fontos csomópontot, döntési

helyzetet, kényszerré váló külső körülményt, az ezekhez való alkalmazkodás kísérleteit azonosítani tudjuk.

Magyarország harminc év után a korábbi demokratizálódási hullám emblemikus szereplőjéből az autokratizálódási világhullám zászlóvivőjévé változott. Rendszerdefiníciós viták középpontjába került az ország. E tanulmánynak nem feladata annak eldöntése, hogy versengő autokrácia, választásos autokrácia, sérült demokrácia, maffiaállam, plebiszciter vezérdemokrácia vagy hibrid rezsim, ami mostanra kialakult. Az azonban ténynek tekinthető, hogy ami 2019-ben Magyarországon van, az biztosan nem liberális demokrácia (Szűcs, 2019). Helyette olyan tekintélyelvű rezsim jött létre, amely névleg ugyan megtartotta a liberális demokrácia intézményeit, csak hogy bekebelezte és visszaélészerűen használja őket. A demokratikus intézményi homlokzat mögötti tényleges működés nem a hatalommegosztásra, a többségi kormányzati akarat fékezésére irányul, hanem az ellensúlyok megszüntetésére.

Ez azért is lényeges, mert ilyen körülmények között az ellenzék szerepe szintén átalakul, hiszen nem tud élni azokkal a demokráciákban alapvető eszközökkel, amelyek a kormány ellenőrzését szolgálják. A négyévenkénti parlamenti választás tisztasága is megkérdőjeleződik (EBESZ, 2018). Az ellenzéket már az is döntési helyzet elé állítja, hogyan viszonyuljon magához a választásokhoz, a képviselőhöz. Az ellenzéki erőknek folyamatosan fel kell(ene) mérniük, van-e (még) tényleges esélyük a hatalom megszerzésére választás útján, vagy pusztán rendszerigazoló szerepet oszt rájuk a kormány, hogy legyen legyőzendő ellenfél, amelyet felmutathat menetrendszerű győzelme alkalmával. Az is kérdés, az ellenzék nívója, az ellenzéken belüli rivalizálás ok vagy következmény, egy jobban működő ellenzék vajon legyőzhetné-e az Orbán-rendszer hegemon pártját, illetve *lehetséges-e egyáltalán* e rendszer körülményei közepette a jelenleginél jobb (választási, pártpolitikai, parlamenti) ellenzéket gründolni.

Mindezt előre bocsátva, a körülményeknél fogva korántsem ünneplő hangvételű születésnapi írás az MSZP útjának elemzése során mindvégig megpróbál arra reflektálni, mi vezetett ide. A tanulmány a következő szakaszokból áll: (i) a rendszerváltás periódusa, (ii) Horn Gyula pártelnöki működésének időszaka, (iii) a Fidesszel folytatott versengés, a kétblokkrendszer évei, (iv) az MSZP támogatottságának megrendülése 2006–2010 között, (v) a szocialisták helyzete a NER-ben.

I.

Mire elérkezett 1989, a Kádár-korszak névadója már csak névleges MSZMP-elnökként állt a hatalom csúcsán. Az 1988. májusi pártértekezleten Grósz Károly elérte, hogy a kádári centrum kulcsfigurái kimaradjanak a vezetésből, és egy ideig úgy tűnt, a főtitkár-miniszterelnök diktálja a *modellváltás* tempóját. Az általa tett politikai engedmények azonban túl kevésnek, az általa alkalmazott elnyomó eszközök pedig túl soknak bizonyultak. Bár Németh Miklós, aki 1988 novemberében került a Minisztertanács élére, eleinte Grósz emberének tűnt, az átalakulás folyamatában csakhamar önálló szereplővé vált. A negyvenéves miniszterelnök annak a jelképe is volt, hogy beérkezett az MSZMP új – utolsó – vezetői nemzedéke, amelyet technokratiként jellemezhetünk, és amelynek politikai alapélménye az államszocializmus válsága. Ez az új technokrácia nem idegenkedett a piacgazdasági eszközök egyre bővülő alkalmazásától, és idővel egyre inkább el tudta fogadni az alapvető politikai változások szükségességét is, ha másért nem, saját elitpozíciójának megőrzése és átválthatósága érdekében (Szalai, 1997).

Mindennek háttérben a megroppant államszocialista gazdaság állt, amely már nem volt képes – Szabó Miklós kifejezésével élve – az „ellátási legitimitáció” révén kielégíteni a társadalom elvárásait. A lakosság szembesült azzal, hogy az életszínvonal folyamatos bővülését ígérő rendszer elérte a határát. Egyáltalán nem melleleg az is látszott, hogy, ha megakadásokkal is, a nemzetközi viszonyrendszer tartós enyhülése kezdődött meg, és a

Szovjetunió ereje fogytán van. Mihail Gorbacsov békésebb külpolitika, a fegyverkezési verseny fékezése révén igyekezett enyhíteni a szovjet gazdaságra nehezedő nyomást. Csak lassan vált világossá, mert sokáig hivatalosan nem deklarálták, hogy a Brezsnyev-doktrína mellőzése a közép-európai országok számára lehetővé tette a leszakadást a szovjet blokkról, amikor ehhez a belső feltételek is előálltak. Lengyelországban 1988-ban ismét megjelenhetett a politikai nyilvánosságban a Szolidaritás. A szakszervezeti-politikai mozgalomnak az állampárttal folytatott tárgyalásai már 1989 júniusában korlátozottan versengő, többpárti parlamenti választáshoz vezettek, s Közép-Európában, négy évtized után, Varsóban került elsőként nem kommunista politikus a kormány élére.

Magyarországon, ahol a Magyar Demokrata Fórum már 1987-ben létrejött, 1988 őszétől tört ki a szervezetalakítási és -újraalakítási „boom”. Az 1988–1989 fordulóján életre kelő „alternatív szervezetek” között találjuk sok-sok egyéb mellett az SZDSZ-t, a Fideszt, a reaktíváló Független Kisgazdapártot, a szociáldemokratákat, vagy éppen a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetét és a Ligát. Bár Grósz Károly 1988. november 29-én a budapesti pártaktíván a fehérterror és a kaosz lehetőségét vetítette előre arra az esetre, ha nem az állampárt felügyeli a politikai átalakulási folyamatot, ugyanezen a napon Szegeden közzétették a reformkörök megalakításáról szóló felhívást. A *Reformköröket a pártban is!* címet viselő kiáltvány a politikai intézményrendszer átalakítását, a „gyakorlati reformlépések egymásba kapcsolódó sorozatát”, az alternatív szervezetekkel folytatott párbeszédet sürgette (Ágh-Géczi-Sipos, 1999, 55-56.). Országszerte alakultak reformkörök, mivel a reformszocialisták nem akartak egy „állampárt-tákolmány” romjai alá szorulni (Géczi, 1999, 23.).

A rendszerváltó eseményeknek lendületet adott, amikor Pozsgay Imre államminiszter, a Politikai Bizottság tagja, egy 1989. januári rádiónyilatkozatban megelőlegezte a Központi Bizottság Történelmi Albizottsága jelentését, kijelentve, hogy 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés zajlott Magyarországon. Ezzel egy csapásra a pártállami bűnök kerültek a közélet középpontjába. A multivita defenzívába szorította az állampártot, amelynek történelmi legitimitációja, az ellenforradalom elleni fellépés, egy csapásra összeomlott. Ebben a helyzetben az MSZMP Központi Bizottsága 1989 februárjában kimondta a többpártrendszer elfogadását. Megkezdődtek a tárgyalások az új és régi-új pártokkal. Az MSZMP először azzal kísérletezett, hogy különtárgyalásokkal ossza meg újsütetű riválisait, amelyek azonban átláttak az állampárt törekvésén, és felbátorodtak a március 15-én tapasztalt tömegtámogatáson, így Ellenzéki Kerekasztalba tömörültek. Az MSZMP reformkörei országszerte megszerveződtek, de sokak várakozása ellenére Pozsgay nem kezdeményezte, hogy hozzanak létre új pártot (Lakner 2019). Ez a döntés – vagy döntéshiány – stratégiai szerepet játszott abban, hogy később nem egy különálló reformpártként, hanem az állampárt bázisán alapított utódpártként jött létre az MSZP, persze a reformerek hathatós részvételével.

Az MSZMP elitjéből később azok váltak az új párt vezető személyiségeivé – elsősorban Horn Gyula –, akik megértették, hogy az állampárt jövője azon múlik, aktívan közreműködik-e a szabad választások feltételeinek kialakításában, s felkészül-e arra, hogy a versengő, valódi választáson eredményesen szerepeljen. A kapitalizmus és az államszocializmus, a liberális demokrácia és a szovjet típusú rendszer közötti „harmadik utas” elképzelések már 1989 első felében érvényüket veszítették, így például Pozsgay Imre (és az MDF-et alapító népi írók) nemzeti közép kialakítására vonatkozó ideája anakronizmussá vált (Géczi, 1999, 35.).

Az 1989 nyarán zajló Nemzeti Kerekasztalról hamarosan kiderült, az ellenzéki és az állampárti delegációk teljes alkotmányreformot készítenek elő. A kerekasztalnál megalapozott jogszabályokat az ősz folyamán az a parlament cikkelyezte be, amely még 1985-ben alakult meg. A kerekasztal vitái kitermelték az ellenzéki politikai elitet, későbbi köztársasági elnök, miniszterelnökök, pártelnökök találhatóak a résztvevők között, akik napi munkakapcsolatba kerültek az állampárti politikusokkal, szakértőkkel. A tárgyalások és az ott létrejövő

megegyezés azt jelentette, hogy az állampárt szerződést kötött az ellenzékkel a rendszerváltásról, amelynek így ő maga is elismerten a részesévé vált.

A szeptemberben aláírt megállapodás fő vitapontja a köztársasági elnök megválasztása volt, ami Pozsgay államfői ambíciójának teljesülésén túl koncepcionális kérdésnek is számított. Az SZDSZ meg az őt ebben támogató Fidesz, a Kisgazdapárt és a szociáldemokraták el akarták kerülni a lengyelországihoz hasonló helyzetet, ahol az állampárti államfő mandátuma túlnyúlt a szabadon választott parlament megválasztásán. Az e kérdést is magában foglaló „négyigenes” népszavazáson, hatezer szavazatnyi többséggel bár, de felülkerekedett a kezdeményezők álláspontja, hogy csak a parlament megválasztását követően legyen elnökválasztás. Ezzel a közvetlen elnökválasztás koncepciója is megbukott. A népszavazás azzal az eredménnyel is járt, hogy az államfő ügyében az MSZMP-vel kompromisszumot kötő MDF „felszabadult”, és beszállhatott a rendszerváltó választás állam- és utódpart-ellenes kampányába. A népszavazás amiatt is a szocialisták meggyengüléséhez vezetett, mert tartalmazta a pártszervezetek száműzését a munkahelyekről. A népszavazás súlytalanítása érdekében erről még a voksolást megelőzően döntött a parlament, holott az MSZMP utolsó, majd az MSZP első elnöke, Nyers Rezső stratégiai kérdésnek tartotta a munkahelyi pártszervezetek versenyelőnyének megtartását.

A Magyar Szocialista Párt 1989. október 7-én jött létre, ekkor alakult át az MSZMP MSZP-vé, az állampárt utolsó kongresszusa az utódpart első kongresszusává. A dátum és a változás formája egyaránt lényeges. A dátum azért, mert addigra rengeteg új szereplő jelent meg a közéletben, már befejeződtek a kerekasztal-tárgyalások, elindult a népszavazási kampány. Közel sem attól függött már tehát a rendszerváltás sikere, miként alakul a reformszocialisták belső küzdelme, az átalakulásnak inkább arra volt hatása, milyen szerepe lehet az utódpartnak az új rendszerben. Az átalakulás mikéntje pedig abból a szempontból volt lényeges, hogy az állampárttal fenntartott jogfolytonosság politikai vádakot vont az MSZP-re, bár e vádakot feltehetően vadonatúj párt alapítása mellett is megkapták volna az állampártban involvált szocialista politikusok. Tény azonban, hogy *nem zöldmezős* beruházás történt, aminek az egyik oka az volt, hogy az MSZP megtarthassa a pártvagyonot. Még ha ennek jelentős részét be kellett is forgatni a többi párt állami finanszírozásába, az MSZP tekintélyes tőkével vágott neki az új életnek. Ez és az ezzel részben összefüggő médiaháttér támaszt jelentett számára az 1990-ben kezdődő ellenzéki időszakban.

Az ország közérzetét a rengeteg gazdasági nehézség közepette is pozitívan befolyásolta a nemzetközi elismerés. Budapesten valóságos diplomáciai csúcsforgalom zajlott 1989-ben, ennek tetőpontjaként először látogatott Magyarországra amerikai elnök, George H. W. Bush személyében. A kelet-német menekültek nyugatra engedése máig kedvező hatást gyakorol Magyarország megítélésére. Ezekben a döntésekben meghatározó volt Németh Miklós miniszterelnök és Horn Gyula külügyminiszter szerepe. Az érzékelhető külföldi elismerés a nemzeti büszkeséget erősítette, miként az is, hogy a romániai forradalom idején a magyarok, egyénileg és a legkülönbébb szervezetek révén, valamint kormány szinten is tevékeny szolidaritást vállaltak a szabadságért küzdő románokkal és erdélyi magyarokkal. Ezek a történések is alapot szolgáltattak annak a meggyőződésnek az MSZP-ben, hogy a szocialisták nem hagyhatják kirekeszteni magukat a határon túli magyarok iránti felelősségből.

A pártpolitikai függetlenségét deklaráló Németh-kormány népszerűnek számított az átmenet időszakában, a kormánytagok kompetenciája és a válságos helyzetet feltáró őszinteségük rokonszenvet keltett. Ez azonban az MSZP-nek nem 1990-ben, hanem 1994-ben hajtott választási hasznot. Nem lehet azonban elége hangsúlyozni, hogy a rendszerváltó közhangulatot alapvetően az áremelések, a kezdődő munkanélküliség, az állami vállalatok kínlódása, a hajléktalanság és a szegénység láthatóvá válása határozta meg. Korántsem jellemezte a társadalmat olyan eufória, mint amilyen 1989 novemberében a bársonyos forradalom Csehszlovákiáját vagy a berlini falat ledöntő németeket fogta el. A hazai társadalmi

várakozások legerősebb áramlata a belátható időn belüli javulás reménye volt, nem a csodavárás. Ám arra nem készítették fel az embereket, hogy a helyzet még sokkal rosszabb is lehet, s hogy az egyenlőtlenségek látványos növekedése is bekövetkezik majd. A kétes gazdagodás és az üzleti, innovatív tehetségből, a tudástőke forgatásából fakadó felemelkedés közötti különbségtétel nehezebbre esett a saját bajaival küszködő társadalmi többségnek, s ez fokozta a frusztrációt. Mindazonáltal a lényeg az, hogy gazdasági visszaesés közepette ritkán szoktak kormánypartok választást nyerni.

A kerekasztalnál megalkotott új politikai szisztéma nagyrészt arra a feltételezésre épült, hogy az MSZMP utódpartja többséget szerezhet a szabad választáson, ezért kétharmados jogszabályok garmadájával kell megakadályozni egyedüli hatalomgyakorlását. Az 1990 márciusában és áprilisában született választási eredmény ettől markánsan eltért, ezért az első két helyet megszerző MDF és SZDSZ vezetői „paktumot” kötöttek a kormányozhatóság érdekében, amit a parlament jóváhagyott. Az MSZP a 176 egyéni választókerületből csupán egyet tudott megnyerni, ha nem számítjuk a függetlenként induló, és a frakcióhoz sem csatlakozó Németh Miklós sikerét. Listán a szocialisták 536 ezer szavazatot gyűjtöttek, ami kevesebb mint 11 százalékot jelentett. A rendszerváltó utódpart 33 képviselővel, szövetséges nélkül vágott neki a demokrácia húsz évének.

II.

A rendszerváltásban és az MSZMP átalakításában fontos szerepet játszó szocialista politikusok közül 1990 végére egyetlen személyiség maradt kulcspozícióban: Horn Gyula. Horn, aki rendszerváltó külügyminiszterként alapozta meg ismertségét és nimbuszát, a tavaszi parlamenti választási vereség után került az MSZP elnöki pozíciójába. Kikötése volt, hogy Nyers Rezső ne kerüljön vezető szerepbe, amit a pártkongresszus rövid és feszült vita után elfogadott. Németh Miklós hamarosan a londoni EBRD egyik igazgatói posztjára távozott. Pozsgay Imre nem csak a frakcióvezetéséről mondott le az év végén, hanem a pártot is elhagyta. Ilyenformán, különböző utakon, közvetlenül és közvetve teljesült Horn elvárása, hogy világos pártvezetői felhatalmazást nyerjen, ne alakuljon ki az MSZP-n belül osztott hatalom.

Ezzel együtt is igaz, hogy az MSZP megalakulásától fogva platformok szövetségeként (is) értelmezhető. Az 1989-es kongresszust is befolyásolta a reformerek és az apparátus közötti, illetve a reformerek körein belüli hasadás. A platformok alapszabályi formalizálása későbbi fejlemény, de az irányzatok, gondolkodásmódok, belső hálózatok működése kezdettől jellemzője a pártnak. Ez a heterogenitás jó ideig nem kizárólag személyi ambíciókat, hanem a baloldali nézetek árnyalatainak eltéréseit is kifejezte. Egyszóval, sokszínűen szerveződő, gondolkodó párt jött létre, huszad akkora tagsággal, mint amekkora az MSZMP-é volt: a párttagság nem folytatódott automatikusan, az MSZP-be mindenkinek külön be kellett lépnie, ez okozta a nyolcvan százalékos lemorzsolódást.

Ezzel együtt az MSZP aktív, elkötelezett párttagsághoz és aktivista-hálózathoz jutott, hiszen aki az utódpartnál maradt 1990-ben, nem számíthatott rövidtávú személyes előnyökre. A későbbi választások egyébként azt jelezték, hogy az egykori MSZMP-tagok körében az MSZP szignifikánsan népszerűbb maradt az összes többi pártnál, tehát az újbóli belépés nélkül is sok expárttagra lehetett biztos szavazóként számítani (Angelusz-Tardos, 1995, Lakner, 2011, 171.).

A párt 1990 tavaszán felálló új vezetésének az volt a célkitűzése, hogy ezekkel az adottságokkal egy jól szervezett, mobilizálható pártszervezetet és szavazótáborot formáljon, miközben az MSZP a kezdetektől igyekezett utat találni azokhoz a választókhoz, akik a rendszerváltó választás antikommunista atmoszférájában nem szavaztak ugyan az MSZP-re az első választáson, de más pártokat sem támogattak. Így például az egykori „szocialista iparvárosok” munkanélküliséggel fenyegetett munkásszavazói olyan célcsoportot jelentettek, amelyet az MSZP megpróbálhatott bevonítani szavazótáborába, és ez 1994-re sikerült is.

A baloldaliság értelmezéséről, az elődpárt történelmi szerepéről, az utódpárt elvi és ideológiai beállítódásáról szóló élénk belső vita nyomon követhető az első évek kongresszusi dokumentumaiban. Ahogyan az is, hogyan koptak ki például a vegyes gazdaságra, a munkavállalói tulajdonra, tehát a valamiféle módosított kapitalizmusra vonatkozó elképzelések a szocialisták gondolkodásának főáramából. Az MSZP megpróbált olyan pártnak látszani, amely nem változás-ellenes, azonkívül a rendszerváltás kínjai, elsősorban a munkanélküliség, az infláció, a szegénység, a privatizáció és a kárpótlás bőven okot adtak a napi kormánykritikára. Az MSZP frakciója kitűnt a parlamenti vitákban hozzáértésével és higgadtságával, ugyanakkor nem kínált „rendszeralternatívát”, elfogadta a kapitalista átalakulást. Az MSZP azt a helyzetet is kihasználta, hogy a kormányzása utolsó hónapjaiban zajló „spontán privatizáció” helyett csakhamar az aktuális kormány viselt dolgai kerültek az érdeklődés középpontjába. Ugyanakkor a szocialisták magas elutasíttóságában szerepet játszott, hogy sokan nem csak az elődpárt bűneit, de az utódpárt pénzügyi technikázását sem tudták megbocsátani. Jegyezzük meg, ekkor már a Fidesz pénzügyi háttérvilága is elkezdett kiépülni.

Ami az MSZP politikai pozícióját illeti, az 1990-es évek elején létezett az úgynevezett karantén, vagyis az utódpártnak nem volt szövetségese a parlamenti pártok körében. A többi párt deklarálta, hogy nem tekintik partnernek a történelmi bélyeget viselő MSZP-t. Ugyanakkor ez a szituáció sokkal kevésbé volt kedvezőtlen a szocialisták számára, mint első ránézésre tűnhet. Először is, a karantén nem volt azonos az MSZP elleni bojkottal: képviselői parlamenti funkciókat töltötték be, a hatpárti megbeszélésekre magától értetődően meghívást kaptak, politikusai szerepeltek a pártok közötti vitákban. Másodszor, a jobboldali, keresztény-nemzeti öndefinícióval rendelkező kormánykoalíció pártjai között és pártjain belül éles viták zajlottak. Antall József Csurka Istvánnal küzdött, a Kiszgazdapárt vezetéséért Torgyán József harcolt, Antall és Torgyán nem fért meg egyazon koalícióban. A liberális ellenzéket alkotó pártok, az SZDSZ és a Fidesz egymással rivalizáltak, amellet az SZDSZ-t belső viták kötötték le a parlamenti ciklus első felében, a Fideszt meg a második felében. Ilyen körülmények között az MSZP távolsága e pártoktól már nem is tűnik annyira drámainak. Az sem volt mellékes, hogy a rendszerváltó közéletet meghatározó történelmi-ideológiai vitákból az MSZP tudatosan kimaradt, mivel úgyis a rövidebbet húzta volna, így a politizálás témáit és nyelvét illetően a szocialisták kényszerűen a pragmatikus-technokrata imázsukat építették tovább, ami idővel az előnyükké vált a forrongó ideológiai viták hangütésével szemben.

Úgy is fel lehetett fogni a helyzetet – és Horn Gyula ezt tette –, hogy az MSZP nem egy (amúgy sem) egységes ellenzékbe kívánt integrálódni, hanem a jobboldali kormány baloldali ellenpólusát, az önálló baloldalt akarta létrehozni. E törekvés realitása látszott abból is, hogy a szocialisták rendre jól szerepeltek az időközi választásokon, kettőt meg is nyertek, még hozzá olyan választókerületekben, ahol labdába sem rúgtak 1990 tavaszán. Az MSZP országos népszerűsége 1993-ban indult növekedésnek, a párt decemberben utolérte és le is hagyta az addigi éllovas Fideszt. Az 1994-es választási kampány időszakát már meghatározták a találgatások, üzenetek a lehetséges koalíciós felállásokról. Az SZDSZ vezetői azt latolgatták, hogyan lehetne elfogadhatóvá tenni a koalíciót az MSZP-vel, ha ez elkerülhetetlennek bizonyul – és egyáltalán definiálni azt, hogy mi az elkerülhetetlen. A Fidesz elnökét, aki már akkor is Orbán Viktor volt, az foglalkoztatta, hogyan lehetne az MSZP-t kihagyva kormányt alakítani, akár az MDF és a KDNP bevonásával, visszaépítve a karantént az MSZP köré.

A pártpolitikai térben jelentős változások zajlottak le a parlamenti ciklus folyamán. 1991 szeptemberében Kónya Imre MDF-es frakcióvezető sürgette a határozottabb fellépést a kormánykritikus médiával szemben. Kónya nem javasolt törvénytelen eszközöket, ám a médiaháború forrongása közepette megütközést váltott ki, hogy a kormány „erővel” oldaná meg a televízió és a rádió körüli vitákat. A kormánypárton belül viszont főként az váltott ki

feszültséget, hogy a kormánynak ehhez valójában nem volt ereje. A „Kónya-dolgozat” nyomán jött létre liberális értelmiségiek kezdeményezésére a Demokratikus Charta, aminek politikai jelentőségét fokozta, hogy az ezt aláíró Surányi Györgyöt, a Magyar Nemzeti Bank elnökét a miniszterelnök nem nevezte ki újra a pozícióba, amikor az új jegybanktörvény személyi döntést tett szükségessé. A Demokratikus Charta jelentőségét tovább növelte a hírhedt 1992. augusztus 20-i „Csurka-dolgozat”. Az író-politikus, az MDF alelnökeinek egyike nyílt támadást intézett a liberalizmus, a vele azonosnak tekintett kommunizmus, „a párizsi, a New York-i és a tel-avivi összekötők” ellen, valamint „Demszky fővárosával” szemben. Csurka antiszemita nyelvezetet használt, és pamfletjében Antall József vezetői szerepét is kétségbe vonta. Mindennek nyomán Antall megkezdte Csurka lassú kiszorítását a kormánypártból, de ez majdnem egy évig húzódtott. Ezalatt egyre többekben alakult ki az a kép az ellenzéki politikusok és véleményformálók táborában, hogy a demokráciára nagyobb veszélyt jelent a Csurkát is magában foglaló, tőle csak vonakodva megszabaduló, a kormányzati eszközök felett diszponáló MDF, mint az ellenzékben lévő utódpárti MSZP. A Charta egyik szóvivője Vitányi Iván, az MSZP választmányi elnöke lett, a jól szervezett szocialista hívek csatlakoztak a Charta-tüntetések tömegéhez. Ekkor szűnt meg az MSZP körüli karantén, és ekkor kezdődtek az MSZP-t is magukban foglaló koalíciós tárgyalások, amelyek az 1994-es választásig tartó időszakban egyre élénkebben foglalkoztatták a közvéleményt.

Ennél is nagyobb jelentősége volt annak, hogy az MSZP felismerte a korszakra jellemző politikai várakozást, majd ennek nyomán képes volt kifejezésre juttatni egy érzésvilágot. Az 1994-es felmérések szerint az MSZP-re szavazókat legnagyobbbrészt az előző rendszer szociális biztonsága iránti vágy vezette a párthoz. Ingoványos terep ez, hiszen azt talán mindenki tudta, hogy ami 1990 előtt volt, nem állítható vissza, és az MSZP ilyet soha nem is ígért. Ugyanakkor az MSZP mégiscsak reflektált a rendszerváltást kísérő *biztonságvesztésre*, hogy Pataki Ferenc kifejezésével éljünk, ami elsősorban a tömeges munkanélküliség és a mindennapi megélhetés súlyos nehézségei miatt keletkezett. Az MSZP-ről úgy látszott, legalább érzékeli a problémákat, és az ezekre adott válaszok köré építené kormányzását. Ugyanakkor a párt hivatalos programja földön járt, számolt az újabb szigorú intézkedések szükségességével. Ez a kettősség része volt az MSZP belső érték- és programvitáinak, a pártelnök egyensúlyozásának, taktikázásának, egyúttal az MSZP néppárttá növekedésének is. Az MSZP az elkerülhetetlen további nehézségek lehetséges legnagyobb mértékű enyhítésének reményét képviselte a rá szavazók legtöbbje számára.

Ez a remény elég nagy vonzerőnek bizonyult a választási győzelemhez: 1994. május 8-án az MSZP közel 1,8 millió listás szavazatot kapott, három és félszer annyit, mint négy évvel korábban. Szavazótáborában ott voltak a rendszerváltás nyertesei és vesztesei is, ami szinte magától értetődővé tette, hogy a szocialisták nem folytathatnak teljesen koherens kormányzást, és legalábbis időrendet kell meghatározniuk vagy prioritási sorrendet felállítaniuk vállalt teendőik között.

Az MSZP 33 százalékos – akkor kimagaslóan magasnak számító – eredményt ért el, s ezzel abszolút többségre tett szert az új parlamentben, mivel az egyéni választókerületek 85 százalékában az első helyen végzett. Ez minden korábbi koalíciós találgatást a feje tetejére állított. A nemzetközi és a hazai közvélemény nyomására az MSZP és a második helyre befutó SZDSZ egy héttel a választást követően a koalíciós tárgyalások megkezdéséről döntött. Horn Gyula kormánya 1994. július 15-én tett esküt az Országgyűlésben. Az SZDSZ számára egyedül ez az út maradt nyitva a kormányra jutáshoz, Horn pedig annak árán is inkább „házon belül” akarta tudni riválisát, hogy a liberálisok nem csak egyes kormányzati reszortokat, hanem a főhatalomból való részesedésre vonatkozó garanciákat kértek, és politikai megállapodással korlátozni igyekeztek a miniszterelnöki jogkört. Horn miniszterelnökségének egyik fő

törekvése volt a határok próbálgatása, az, hogy meddig mehet el a koalíciós partnerrel szemben, közben azonban a kormányzati időszak legfontosabb ügyében, a gazdasági stabilizációban a partnerek alapvetően egyetértettek.

A szocialista-liberális koalíció mindkét részről sok fenntartás közepette alakult meg, az ellenzéki pártok pedig gyanakvással fogadták, hogy az abszolút többségbe kerülő utódpárttal a teljes (pártállami intézményi maradványok nélküli) rendszerváltás programját megalkotó SZDSZ kormányra lép, és a két politikai erőnek együttesen kétharmados többsége van. Nem lehetett teljes mértékben előre látni, de ez a fejlemény megváltoztatta a hazai pártrendszert, pontosabban egy több lépésből álló párttagoltság-módosulás kezdődött el. Az új összetételű ellenzék az utódpárt- és liberalizmus-ellenesség összeolvasztásában vált érdekeltté. Emellett, már az 1994. decemberi önkormányzati választás képet adott arról, mi lehet az ellenzék módszere a kormánypártokkal szemben. Változatos együttműködési variációk jöttek létre, de a leggyakoribb formáció a „polgári szövetség” volt, amely a Fidesz, a KDNP és az MDF közös jelöltállítását jelentette. Ez a pártszövetség együttesen felülmúlta az SZDSZ-t, ugyanakkor az MSZP az önkormányzati választást is egyértelműen megnyerte az eredmények összesítése alapján. Mindazonáltal az ellenzéki együttműködésről már ekkor látszott, hogy versenyben lehet a kormánykoalícióval, különösen akkor, ha a Kisgazdapárt bevonása is elérhető. Idáig hosszú út vezetett, de ami igazán lényeges, hogy Orbán Viktor stratégiája ettől fogva már nem egyszerűen egy szövetségi rendszer létrehozására, hanem ezen belül a vezető szerep megszerzésére, valamint a fennhatósága alá vont pártok és a szavazóbázisok egybegyűrésére irányult.

Egyik oldalról tehát az MSZP és az SZDSZ szövetségkötése, a másik oldalról az *egyidejűleg* utódpárt- és liberalizmus-ellenes ellenzék kialakulása, valamint az *ennek* az ellenzéknek az egyesítésére irányuló törekvések két nagy szembenálló pártblokk kialakulása felé mozdították el a hazai politikai tagoltságot. Minden konfliktus, amely a kormányoldal és az ellenzék között kialakult, a választói bázisok és az őket képviselő politikai elitcsoportok távolodásához járult hozzá.

Márpedig konfliktusból, megrázkódtatásból jutott erre a kormányzati időszakra is bőven. A Horn-kormány emblematikus döntése volt a Bokros-csomag bejelentése 1995. március 12-én, amire azért volt szükség, mert a mexikói pénzügyi válság árnyékában Magyarországot tartotta a pénzügyi piac a következő „esélyesnek” a bedőlésre. Hogy pontosan kit és milyen mértékben terhelt felelősség az ország ilyen mértékű sebezhetősége miatt, arról a vélemények megoszlanak, miként arról is, vajon a kormány felkészítette-e erre a lakosságot, vagy inkább elaltatta a negatív fordulat iránti várakozást. Szintén vitatható, hogy a csomag lehetett-e volna kevésbé drasztikus, járhatott-e volna kevesebb konfliktussal.

Szétszálazva ezeket a problémákat, először is azt érdemes figyelembe venni, hogy az 1994-es választások felé nagyon rossz népszerűségi adatokkal közelítő MDF a kormányzása végén gazdasági élénkítésről határozott. Ez felüldülést jelentett a megelőző három év közel húsz százalékos gazdasági zsugorodása után, viszont súlyosan rontotta az egyensúlyi adatokat, tehát újabb kockázatok forrásává vált. Ezt az ellenzéki pártok is látták, a kampányban is téma volt. Éppenséggel a koalíciókötés egyik oka is az volt az MSZP részéről, hogy kormányra kerülve a várható nehézségekkel a párt ne maradjon magára. Hasonlóképpen az MSZP és az MSZOSZ közötti választási szövetségnek is az volt az értelme – a szavazói mozgósításon túl – hogy a szakszervezeti konföderáció révén a szocialisták előállíthassák a lehető legfogyaszthatóbb formáját a szükséges megszorításoknak, ugyanakkor a szakszervezeti vezetőket be is vonják a döntésekbe, megelőzve a kormány elleni fellépésüket. Bizonyos megszorító intézkedések szükségessége tehát közismert volt. Ráadásul a Horn-kormány első hónapjaiban Békesi László pénzügyminiszter szigorú pótköltségvetést állított össze, és megtörtént a forint jelentős leértékelése. Közben a kormány – vagy legalábbis egy része, illetve a szocialisták egyes áramlatai – azon dolgoztak, hogy létrejöjjön egy társadalmi-gazdasági megállapodás, ami

részben egyfajta útitervet jelentett volna a szükséges intézkedésekre és az elérendő célokra vonatkozóan, másrészt valamiféle neokorporatív kormányzást vetített előre, tehát a társadalmi szervezetek széles körű és intézményesített bevonását a kormányzati döntések előkészítésébe. Miként a koalíciókötéssel, úgy a társadalmi-gazdasági megállapodás ötletével ugyancsak arra törekedtek a szocialisták, hogy csillapítsák a politikai feszültségeket, közelítsék egymáshoz a politikai oldalakat és az érdekképviseleti partnereket. Nyilván nem csak az MSZP-n múlt, de ez a törekvés sikertelen volt, a szembenállás intenzitása valójában egyre erősödött.

Békesi lemondása után, egy fenyegető pénzügyi válság közepette nevezte ki a miniszterelnök Bokros Lajost pénzügyminiszternek és Surányi Györgyöt a Magyar Nemzeti Bank elnökének. Az általuk elhatározott fő intézkedések, a csúszó leértékelés és a vámpótlék bevezetése önmagában is jelentős hatást gyakoroltak a költségvetés és a háztartások pozícióira. Az elértéktelenedő bérek és szociális juttatások következtében a reáljövedelmek tíz százalékkal visszaestek. A rendszerváltás után a kilencvenes évek közepén volt a legnagyobb a hazai szegénységi arány, ennél rosszabb szegénységi adatokat csak a gazdasági válság idején, pontosabban az után, a második Orbán-kormány megszorításai idején mutattak a statisztikák. A Bokros-csomag körüli viták előrevetítették annak lehetőségét, hogy a szocialistákat a politikai küzdelemben akár meg is lehet előzni balról – vagy legalábbis baloldalias ígéretekkel.

Ehhez jött még három további mozzanat. Az egyik, hogy a felsőoktatási tandíj bevezetése, a fogászati kezelések és a betegszállítást fizetőssé alakítása, vagy például a családi pótlék segéllyé alakítása kevés bevételt hozott, de annál több tiltakozást keltett. A pénzügyminiszter nem titkolta, hogy népszerű szándékkal, a „nincs ingyen ebéd” elvének jegyében erőltette át ezeket az intézkedéseket, amelyek mélyeséges ellenszenvet váltottak ki. Egyúttal lehetőséget adtak az ellenzéki pártoknak arra, hogy a fiskális technokrácia nyelvét beszélő kormánnyal szemben a hétköznapi emberek gondjainak szóvivőiként jelenjenek meg. A Bokros-csomag és a szocialisták megszorító hajlama beégett a köztudatba, miközben a liberális gazdaságpolitika hívei azért ostorozták őket, mert nem elég gyorsan és nem elég messzire mentek a pénzügyi rendrakásban. E kettős nyomást ettől kezdve másfél évtizeden át szenvedte meg az MSZP különböző szituációkban. A másik fontos tényező, hogy a költségvetés kiegyensúlyozásának szükségessége átalakította a privatizációhoz való hozzáállást: a bevétel és nem a stratégiai gazdaságtervezés vált meghatározóvá. Ennek kiemelkedő példája az energiacégek és erőművek magánosítása, ami több százmilliárdos bevételhez juttatta az államháztartást – ezt nagyrészt államadósság-csökkentésre fordították –, de az állam számára előnytelen hosszú távú profitgaranciát tartalmaztak az ekkor tető alá hozott befektetői szerződések. A harmadik mozzanat, hogy a liberálisokkal kötött szövetség, továbbá az európai közéletbe ekkortájt berobbanó harmadik utas – a neoliberális elképzelésekkel összeházasított – szociáldemokrácia, valamint a Bokros-csomag miatt a strukturális reformokat illetően is elmozdult a baloldali állásponttól az MSZP. Ennek fontos példája a nyugdíjreform, amelyből a szocialisták elhagyták az eredetileg tervezett alapnyugdíj-pillért, helyette a kötelező piaci pillér bevezetése vált a reform zászlóshajójává. Ez nem adott választ az alacsony foglalkoztatási szint miatt a biztosítási jogviszonyon kívül rekedők problémáira, holott ezenközben a Bokros-csomag által generált gazdasági növekedés tipikus példája volt a „*jobless recovery*” jelenségének, vagyis annak, hogy a gazdasági válság idején megszűnő munkahelyek nem pótlódnak vissza a konjunktúra időszakában. Ezt lehetett a szerkezetváltozással magyarázni, ugyanakkor az MSZP-vel kapcsolatos elvárás éppen az volt, hogy majd helyreállítja a munkára és az állami támogatások kombinációjára épülő szociális biztonságot.

Emlékeztet az is, hogy a magyar politikatörténet egyik legnagyobb hatású, habár összecszerűen korántsem a legnagyobb korrupciós ügye erre a kormányzati időszakra esett. A Tocsik-ügy kapcsán az MSZP- és SZDSZ-közeli cégek érintettsége visszatetszést váltott ki a megszorításokat elszenvedő állampolgárok körében, és az ügy erkölcsi súlya agyonnyomta az SZDSZ-t. A botrány arra is alkalmat teremtett, hogy a Fidesz dobbantónak használja a

kormánykoalícióval szembeni küzdelemben a választási ciklus második felében. Az Orbánnak már ekkor is ideológiai munícióval szolgáló Tellér Gyula a Tocsik-ügy mellett számos kisebb-nagyobb korrupciós ügyet elemezve alkotta meg a „megalvadt kádári struktúrák” tézisét, s azt is kifejtette, hogy a régi pártállami elit a vilákapitalista liberálisokkal összejátszva pumpálja ki a közvagyonot a saját magángazdaságába (Tellér, 1999). A korrupciós vád *történelmi-ideológiai* összefüggésbe helyezése később is fontos szerepet játszott a Fidesz támadásaiban az MSZP ellen.

Mindazonáltal az MSZP ezt a drámaian nehéz kormányzati ciklust nagyrészt a népszerűségi listák csúcán töltötte, rendkívül stabil szavazóbázisa támogatásával. Szerepet játszott ebben az is, hogy az ellenzéki együttműködés csak az 1998-as választás második fordulójára vált teljessé. Stratégiai hibának nevezhető, hogy az MSZP vezetése az együttműködés szellemi és szervezeti előkészületeinek komolyságát alábecsülte. A szocialisták javára szólt, hogy Horn Gyula széles körben fenn tudta tartani azt a benyomást, hogy csakis a kényszernek engedve, átmenetileg lépett a megszorítás útjára, miközben folytonos harcot vív az intézkedések enyhítésére, és kedvezmények kieszközlésére a társadalom egyes csoportjai, főként a nyugdíjasok számára. Tény az is, hogy a stabilizációs intézkedések eredményessége nyomán Horn 1996-ban hagyhatta lemondani Bokrost, és a politikai szempontokra jóval érzékenyebb pénzügyminiszterrel, Medgyessy Péterrel zárta le a ciklust. Legfőképpen pedig 1997-től beindult a növekedés, sőt a növekedés évtizede kezdődött el a magyar gazdaságban. Az MSZP a meginduló konjunktúra közepette vághatott bele a választási kampányba.

A ciklus végéhez közeledve tartottak népszavazást a NATO-hoz való csatlakozásról. Ez szimbolikusan azt jelentette, hogy az utódpárt vezette kormány szállítja az euro-atlanti csatlakozási folyamat addigi legjelentősebb eredményét. A demokratikus legitimáció további fontos eleme volt a fékek és ellensúlyok rendszerének megerősítése az első ombudsmanok megválasztásával és a bírósági autonómia kiépítésével. Új alkotmányt létrehozni azonban sem a szándék többszöri deklarálása, sem a kormánykoalíció kétharmada, sem az ellenzéki pártok bevonása ellenére nem sikerült, és pedig azért, mert a kulcsfontosságú szavazási körben az MSZP néhány vezetőjének voksa hiányzott a minősített többséghez (Szekeres, 2019, 94.). Bár nehezen hihető, hogy a 2010-ben kétharmadot szerző Fidesz ne söpörte volna félre az esetlegesen létrejövő 1996-os vagy 1997-es alkotmányt, az biztos, hogy nehezebben hivatkozhatott volna annak sztálinista eredetére vagy toldozott-foldozott mivoltára. Az MSZP feltehetően nem mérte, talán nem is mérhette fel annak jelentőségét, hogy nem a saját kormányzása alatt jön létre a rendszerváltás utáni egységes alkotmány. Ez a lehetőség másfél évtizeddel később a Fidesz kezébe csúszott át, amely saját alaptörvényt írt.

Az 1998-as választásnak az MSZP a győzelem komoly esélyével futott neki. Horn Gyula talán az újabb abszolút többséget is elérhetőnek tartotta, és az addigra amúgy is romos állapotban lévő SZDSZ-t támadta, hogy megmaradt szavazói közül minél többet a saját táborába csábítson. Az átszivárgás azonban addigra amúgy is elérte az akkor lehetséges maximumát. Taktikai hibákat is elkövetett a kormányfő, így például 1998 elején napirendre vette a bős-nagymarosi vízlépcső megvalósításának ügyét – ahelyett, hogy inkább altatta volna –, emellett pedig az egész kormány megítélését rontotta, hogy nem tudtak gátat vetni a maffiagyilkosságoknak, robbantásos merényleteknek.

1998 májusában az MSZP 282 ezer szavazatot veszített az előző választáshoz képest, ami lehetett mozgósítási vagy kampánytechnikai hiba, és adódhatott abból a hitből is, hogy a választás a párt számára már lefutott, legfőképpen azonban az 1994-es lelkesedés elillanásával magyarázhatjuk. Ezzel szemben a ciklus végére eldőlt, hogy a Fidesz vált az ellenzék vezető erejévé, amely a második választási fordulóra elérte, hogy a kisgazda jelöltek nagy számban visszalépjenek a javára. Hiába kapta a legtöbb szavazatot az MSZP-lista, és hiába nyerték el egyéni jelöltjei a legtöbb szavazatot országos összesítésben, a 176 egyéni választókerület közül kilencvenet a Fidesz, tizenhetet az MDF, tizenkettőt a Kisgazdapárt szerzett meg, amivel

lehetőséget nyertek a kormányalakításra. Az MSZP ismét ellenzékbe szorult, igaz, ezúttal nem páriaként, hanem nagypárti státusát megőrizve.

III.

Az ezredforduló időszakának legfontosabb politikai fejleménye a kétblokkrendszer kialakulása volt, aminek középpontjában az MSZP és a Fidesz versengése állt. A jobb- és baloldali szavazótáborok attitűdjeikben és egymás megítélésében messze távolodtak egymástól. Ezzel párhuzamosan az egyes pártblokkokon belüli kohézió mind erősebbé vált. A Fidesszel koalícióra lépő Kisgazdapárt szavazói hirtelen radikálisan pozitívabban ítélték meg Orbán Viktor pártját, mint addig, míg az MSZP-vel együtt ellenzékbe szoruló SZDSZ szavazói döntően a szocialistákat nevezték meg immár másodlagos preferenciaként, holott azt megelőzően sokan közülük inkább a Fideszt érezték közel magukhoz (Angelusz-Tardos, 2000, Tóth, 2001). A polarizáció és a blokkosodás mellett a harmadik meghatározó változás a szavazatkoncentráció volt: 2002-ben az MSZP és a Fidesz a listás szavazatok 83, 2006-ban már 85 százalékát nyerte el. Mindkét esetben egy százalékpontos MSZP-győzelem született. A kétezres éveket felfoghatjuk úgy is, mint egy politikai fegyverkezési versenyt, amelynek a politikai költségei az évtized végére maguk alá temették a sokáig sikeresebb szocialistákat. Ez azonban egy későbbi fejlemény.

A Fidesz az 1998-as választási győzelmét követően elhúzott az MSZP-től népszerűségben, de 1999 nyarán ismét az MSZP volt a legtöbb támogatóval rendelkező politikai erő. A versengés kiegyensúlyozottságát jelezte az 1998-as önkormányzati választás, amelyen mindkét párt fontos győzelmeket aratott. A Fidesz ekkor szerezte meg Debrecen vezetését, elhódította Szegedet, közben azonban az MSZP olyan addigi Fidesz-erősségeket nyert el, mint Székesfehérvár és Pécs, és három cikluson keresztül meg is tartotta e városok irányítását.

A szocialisták tehát az első kihívásnak meg tudtak felelni: a Fidesz szavazatkoncentrációjára, konkrétan az MDF-es, KDNP-s és fokozatosan a kisgazda szavazók fideszes felszippantására az MSZP maga is támogatottság-bővítéssel válaszolt. A szocialisták váltak mindazok elsődleges választásává, akik elutasították az Orbán-kormányt. Két másik kihívás azonban nehezebbnek tűnt: az egyik a vezető személyiség megtalálása Orbánnal szemben, a másik a „polgári” világgéppel szembeni ellenvilág felvázolása.

Horn választási veresége és lemondása után Kovács Lászlót választották pártelnöknek és frakcióvezetőnek, azonban már a ciklus első felében napirendre került a majdani miniszterelnök-jelölt felkutatásának szükségessége. Két éven át változó intenzitással zajlott egy kísérlet Németh Miklós reaktiválására, ami azonban az MSZP belső erőviszonyainak átrendezését jelentette volna. Németh erős jogosítványokat kért volna miniszterelnök-jelöltként, a pártvezetést háttérbe szorítva. Az ezt ellenzők ebből nem kértek, és azt is fenntartásokkal fogadták, hogy az MSZP-t nehéz időszakban elhagyó volt miniszterelnök egy nélküle negyvenszázalékossá erősödött párt csúcsjelöltjeként térjen vissza. A szövvényes miniszterelnökjelölt-keresési história 2001 elején jutott nyugvópontra, amikor Németh kiszállt a versenyből, és az MSZP rendezni tudta sorait a pártonkívüli, de a Horn-kormányban tisztséget vállaló Medgyessy Péter mögött. Ez a döntés arról is szólt, hogy az MSZP egy „anti-Orbán” indít harcba a 2002-es választáson, és arra az elképzelésre építi kampányát, hogy az ország megosztásáért felelősnek tartott Orbánnal szemben az „árokbetemető” Medgyessy hozhat nyugalmasabb időszakot.

A Fidesz politikai branddé formált „polgári Magyarország” koncepciója olyan intézkedésekben öltött testet, mint a felső középosztályt kedvezményező személyi jövedelemadó és lakáshitel-támogatás rendszer. Emellett a Fidesz a nemzeti jelszavakat egyre gyakrabban kirekesztőleges értelemben használta, azt éreztetve, hogy a kormány támadása a nemzeti ügyek támadását jelenti. Mivel azonban a Fidesz politikája nemcsak támadásból,

hanem építkezésből is állt, hiszen intézkedéseinek nagyon is voltak kedvezményezettjei, a pusztá ellentámadás vele szemben nem volt elegendő.

Az MSZP és az SZDSZ az Orbán-kormány működésében az első pillanattól kimutatta a tekintélyelvű elemeket. Azzal vádolták az ekkor „több mint kormányváltást, kevesebb mint rendszerváltást” hirdető miniszterelnököt, hogy a demokratikus intézmények meggyengítésére törekszik. Ez alkalmasnak bizonyult arra, hogy a Fideszt érő kritika révén a szocialisták erős ellenzéki pozíciót építsenek, de nem lehetett pozitív programnak tekinteni. Ilyennek végül a választási kampányban megfogalmazott tizenhárom plusz egy ígéret, a későbbi száznapos program bizonyult. Az MSZP által ígért jóléti rendszerváltás tételei között szerepelt a béremelés a közszférában, a nyugdíjmelés, a családi pótlék összegének emelése, miközben az MSZP azt is állította, hogy például a Fidesz lakáshitelezési programját szintén megtartja. Az MSZP ezzel megerősítette pozícióját a szociális biztonság értékmezéjében, miközben igyekezett nem elijeszteni a Fidesz által kedvezményezett felső-középosztályt. Ennek döntő szerepe volt a 2002-es választási győzelemben.

A győzelem fontos tényezője volt a szocialisták választási mozgósítási képessége is. Bár az MSZP a ciklus nagy részében vezette a népszerűségi listát, a választás előtti hetekben minden közvélemény-kutatás Fidesz-előnyt mért. Meglepetés volt, hogy az azóta is legmagasabb részvételt hozó voksoláson az MSZP megelőzte a Fideszt, mivel sokkal szervezettebb és hatékonyabb kampányra és mobilizálásra volt képes, mint amilyenre ellenfele számított. Később kiderült az is, hogy a választás előtt kialakult egy elhallgatási spirál, vagyis sok ellenzéki titkolta a vélemény-kutatások alkalmával, hogy kire fog szavazni. Meghatározó volt az is, hogy az SZDSZ átlépte a bejutási küszöböt, így az MSZP, amely története során ekkor szerezte a legtöbb listás szavazatot, 2 millió 361 ezret, a liberálisokkal együtt elérte a kormányalakításhoz szükséges többséget.

Közbevetőleg megjegyezzük, bár ez a tanulmány nem a Fideszről szól, hogy Orbán Viktor kétféle következtetést vont le a választási vereségből. Az egyik a polarizáció további élezése volt, amit közvetlenül az első választási forduló után, a Testnevelési Egyetemen tartott gyűlésen megkezdett, új Bokros-csomag terveit tulajdonítva az MSZP-nek. A másik a Fidesz újjászervezése, egy még hierarchizáltabb politikai gépezet, a pártelnököt vakon követő hívő bázis kialakítása érdekében. Ezek a fejlemények alapvetően meghatározták a politikai viszonyokat, azokat a körülményeket, amelyek között az MSZP a következő évek során versengett a Fidesszel.

Ismét kormányra kerülve az MSZP megkezdte a száznapos program végrehajtását, ami őszre kiemelkedő népszerűséget hozott a pártnak. A Fidesz felett aratott jelképes győzelem volt, hogy az ellenzékbe került párt képviselői is megszavazták a száznapos intézkedéseket. 2002 októberében az önkormányzati választáson az MSZP nagy győzelmet aratott az önmaga átszervezésével elfoglalt Fidesszel szemben. Az akkori huszonnégy megyei jogú város közül tizenháromban választottak szocialista polgármestert, további három helyen az SZDSZ jelöltje nyert, ahogy a fővárosban is.

A problémák akkor kezdődtek, amikor eltelt az első száz nap, majd a második is, és hamarosan kiderült, hogy a kiadások növelése nem folytatható, miközben a száznapos intézkedések valójában nem alakítják át strukturális értelemben a jövedelem-eloszlást. A hatalmas pénztömeg megmozgatása csak kisebb részben irányult az egyenlőtlenségek csökkentésére, hiszen például a legmagasabb járadékra jogosultak ugyanúgy plusz egy havi teljes nyugdíjösszeget kaptak, mint a kisnyugdíjasok. Az is világossá vált, hogy a Fidesz felső-középosztályi programjai fenntarthatatlanok, ha a szocialisták az alsó osztályoknak szeretnének kedvezni. 2003 májusában költségvetési megszorításokat vezetett be a Medgyessy-kormány, és megkezdődött az MSZP népszerűségének apadása. Mindennek politikai következményei közül

kettőt emelnék ki. Az egyik, hogy a szocialisták jóléti rendszerváltó reformtervei fokozatosan eltűntek a süllyesztőben, nem került sor az ápolásbiztosítási reformra, nem valósult meg a bérlakás-program és a szociális rendszer átfogó felülvizsgálata sem. Pontosan azok a változtatások maradtak el, amelyek a hétköznapok szintjén mutathatták volna meg a társadalomnak, mit jelent a baloldali kormányzás a pénzbeli ellátások emelésén kívül. A száznapos program kimerülése nyomán egyre nyilvánvalóbbá vált a kormányzás céltalansága. Közben kisebb-nagyobb korrupciós ügyek kapcsán a Fidesz többször is fogást talált a koalíción. Az MSZP hátrányba került a Fidessel szemben, amely 2004 júniusában négyszázezer szavazatot vert rá a szocialistákra az első hazai európai parlamenti választáson. Ez ismét kinyitotta a vezetés kérdését az MSZP-ben.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, az Európa-kérdés átalakulásáról kell néhány szót ejteni. A közép-európai országok mindegyikének célja volt a csatlakozás az Európai Unióhoz; a politikai rendszerváltás, a geopolitikai elköteleződés és a gazdasági integráció céljai összekapcsolódtak egymással. Magyarország az MDF kormányzásának utolsó hónapjaiban nyújtotta be csatlakozási kérelmét, a csatlakozási tárgyalások pedig a Horn-kormány időszakának végén kezdődtek meg az Unióval. A tárgyalási folyamat nagy részét az első Orbán-kormány vitte végig, de már a Medgyessy-kormány idején zárult le. Magyarország vállalta, hogy a csatlakozásról – ahogyan korábban a NATO esetében – népszavazást ír ki, amit 2003 tavaszán tartottak. E népszavazást megelőzően mondta Orbán Viktor, hogy „a belépés mellett szóló érvek valamivel többet nyomnak a latban”. Ily módon Orbán támogatta az uniós csatlakozást, ugyanakkor a megfogalmazás módja elütött a fenntartások nélküli Európa-pártiság szocialistákra és liberálisokra jellemző hangvételétől. Orbán tudatosan nyitott az euroszeptikus álláspont felé, tovább folytatva a jobboldal egyesítését. Ugyanakkor mintha ezzel arra is elkezdett volna felkészülni, hogy az európai célba érést követően már nem az a kérdés, ki akarja jobban Európát, hanem az, hogy miként definiálja az aktuális kormányzat a nemzeti érdekeket az Unión belül, és milyen eszközökkel érvényesíti azokat. Az MSZP és az SZDSZ Európa-ellenességgel vádolta Orbánt, aminek máig megvan a maga vonzereje, közönsége, de keveset árul el a baloldali-liberális oldal uniós stratégiájáról. A 2003-as népszavazáson egyébként a jogosultak 46 százaléka vett részt, a leadott voksok 86 százaléka támogatta a csatlakozást. Magyarország 2004. május 1-jén – hét másik kelet-közép-európai országgal, valamint Ciprussal és Máltával együtt – lett az Európai Unió tagja.

Ami az első hazai uniós választás politikai következményeit illeti, az itt elért 34 százalékos eredmény sokkolta az MSZP-t, és végzetesen meggyengítette Medgyessy Péter támogatottságát. A miniszterelnök kormányátalakítással próbálta menteni helyzetét, úgy vélte, ha (újabb) befolyásos szocialista politikusokat emel a kormányba, egyúttal elbocsátja az MSZP-s körökben népszerűtlen Csillag István SZDSZ-es gazdasági minisztert, akkor megőrizheti pozícióját. Ám az ellenkezője történt: 2004 augusztusában az MSZP és az SZDSZ vezetése Medgyessy távozásának szükségességében jutott egyetértésre. Az utódlási küzdelem kezdetén úgy tűnt, Kiss Péter, a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszter, a szocialisták egyik legbefolyásosabb személyisége foglalhatja el a miniszterelnöki széket. Vele szemben azonban Gyurcsány Ferenc sportminiszter napok alatt kibontakozó országos kampányt indított az MSZP-n belül, a friss erő szükségességét hangsúlyozva.

Gyurcsány fiatalon a KISZ-ben töltött be magas funkciót, és egy ideig szereplője volt az 1989-es rendszerváltás forratagának, de akkor végül inkább kiszállt a közéletből. 1999-ben jelentkezett a harmadik utas szociáldemokrácia nézeteit közvetítő írásokkal, és feltűnést keltő szónoklatot tartott a 2000-es MSZP-kongresszuson. A következő évtől Medgyessy Péter kampánycsapatát irányította, majd a választási győzelem után a miniszterelnök tanácsadójaként dolgozott. Újabb egy év elteltével ifjúsági és sportminiszteri kinevezést kapott. 2004-re elhidegült a viszonyuk Medgyessyvel, aki a tervezett nyári kormányátalakítás során leváltotta volna Gyurcsányt. Időközben Gyurcsányt az MSZP Győr-Moson-Sopron megyei területi

szövetsége elnökké választotta, ami a megyei elnökök hagyományosan erős befolyása miatt volt lényeges, és pontosan emiatt Gyurcsány politikai ambícióiról is képet adott. Medgyessy augusztus 19-i lemondása után hat nappal az MSZP kongresszusa Gyurcsány Ferencet a szavazatok majdnem háromnegyedével választotta miniszterelnök-jelöltnek. Gyurcsány szeptember 29-én lett miniszterelnök a szocialisták és az SZDSZ képviselőinek támogatásával.

Az MSZP történetében ez döntő változást jelentett. Egy csapásra meghatározó tényezővé vált a Gyurcsány Ferenchez való viszony, ami újrarajzolta a párton belüli erővonalakat. A kormányfő egyelőre nem pályázott a pártelnöki pozícióra – azt 2004 októberétől Hiller István töltötte be –, de világossá tette, hogy az általa elképzelt „*leadership*” része az ideológiai és programadói szerep, a kommunikáció modernizálása, valamint a konfliktusok nemcsak felvállalása, hanem kezdeményezése is a Fidesszel szemben. Anti-Orbán helyett ellen-Orbánként lépett fel, amivel a kormányoldalon villámgyorsan nagy népszerűsége, sőt rajongótáborra tett szert.

Itt jegyezzük meg, hogy 2004 környékén az MSZP belső viszonyai abból a szempontból is elkezdtek átalakulni, hogy megjelent egy olyan fiatal politikusi generáció, amely a párton alkalmazott ifjúsági kvótát kihasználva, de azon túl is igyekezett meghatározó pozíciókhoz jutni. Ennek az a része érthető, sőt legitim, hogy egy párt fiatalabb generációja szeretné felgyorsítani a haladást a vezető pozíciók felé. E folyamatnak volt azonban sötét oldala is, ami elsősorban a fővárosban érezte hatását, ahol a Hagyó Miklóshoz kötődő csoport fokozatosan átvette a területi szövetség irányítását. Időközben Vas megyében tagbeléptetési botrányba fulladt a helyi hatalomátvételi kísérlet. Hiba lenne idealizálni a korábbi MSZP-n belüli rivalizálásokat, mégis igaz, hogy ezeknek az új törekvéseknek semmi közük nem volt már a baloldaliságról vallott eltérő nézetekhez, kizárólag hatalmi megfontolásokat követtek, arra az elgondolásra alapozva, hogy az MSZP-ben karriert csinálni már önmagában is értékes erőforrásokhoz enged hozzáférést. E szervezeti kultúra elharapózása mind a mai napig súlyos károkat okoz a szocialistáknak.

A Gyurcsány-féle konfliktusvállaláshoz visszatérve, ennek egyik korai példája volt, hogy a 2004. december 5-re kiírt, a határon túli magyarok állampolgársága ügyében tartott népszavazáson – amit a Magyarok Világszövetsége kezdeményezett és a Fidesz csak vonakodva adta hozzá a támogatását – a miniszterelnök a „hideg kampány” helyett a nyílt ellenzést választotta. Ez szerepet játszott abban, hogy a népszavazás eredménytelenül végződött, és a külhoni állampolgárság ellen szavazott a népszavazáson résztvevők közel fele. Gyurcsány egyik fő indoka az volt, hogy a kettős állampolgárság végső célja a választójog megadása, és ezzel a jobboldal szavazótáborának bővítése, ami 2010 után igaznak is bizonyult. Ugyanakkor a népszavazás eredménye és a kormányfő személyes kampánya tovább mélyítette a szakadékot a bal- és jobboldal között, és afféle önbeteljesítő jóslatként funkcionált a határon túli magyarok voksait illetően. Később több MSZP-s kísérlet történt annak jelzésére, hogy nem minden szocialista azonosult a miniszterelnök álláspontjával, de ezek nem módosították a párt rossz megítélését a határon túli magyarok körében, akik a szavazati jog birtokában majdnem száz százalékban a Fideszt támogatják.

Az első Gyurcsány-kormány tevékenysége monstre választási kampányként értelmezhető. A rendelkezésére álló tizennyolc hónap alatt a miniszterelnök igyekezett egyszerre kihasználni az inkumbens pozíciót, vagyis azt, hogy elképzeléseit rögtön kormánydöntésekké változtathatja, és azt, hogy Orbánnal szemben ő számított friss szereplőnek. Miközben Orbán Viktor éppen nyitni próbált az alsó középosztályi szavazók, a „kádári kisember” felé, Gyurcsány a hagyományos MSZP-bázissal a háta mögött támadta e kísérlet hiteltelenségét. Az MSZP imázskampányba is fogott, ez a korábbinál sokkal modernebb külsőbe öltöztette a pártot. Gyurcsány könyvet írt a progresszív politikáról, száz lépés programja pedig igyekezett összegyűjteni mindazt, ami a 2002-es szocialista ígéretekéből még teljesíthetőnek tűnt. Gyurcsány fellépésének svungja volt, s nagy hatást tett a csüggedésre hajlamos szocialista

táborra, amely lelkesen konstatálta, hogy ismét van vezetője. A miniszterelnök az SZDSZ-szel is kompatibilisnek bizonyult, ami megkönnyítette a koalíciós pártok közötti átszavazást és a szavazatmaximalizálást a 2006-os választáson.

Az MSZP ismét több mint 2,3 millió szavazatot kapott, a kormánypártok együttesen a listás szavazatok 49,71 százalékát szerezték meg. A rendszerváltás utáni választások történetében a szocialisták elsőként szereztek jogot a sorozatban második kormányalakításra. A győzelem pszichológiai értékét az is növelte, hogy Gyurcsány Ferenc a miniszterelnök-jelölti vitában megalázó vereséget mért Orbán Viktorra. Gyurcsányt (megmaradt) hívei a mai napig hősnak tartják emiatt. Az MSZP arra is képesnek bizonyult, hogy 2006 áprilisában az Andrassy úton nagy létszámú választási gyűlést tartson, holott, már akkor is az volt az általános meggyőződés, hogy az utcára csak a Fidesz tud igazán nagy tömeget mozgósítani. Összességében az MSZP lelkesítő kampányt folytatott, és ismét a polarizáció győztesévé vált.

Mindennek súlyos hátulütőjeként az MSZP – a Fidesz hatalomra jutásának megakadályozása érdekében – olyan ígéreteket is tett, amelyek tarthatatlannak bizonyultak. A 2006 elején bevezetett áfa-csökkentést röviddel a választás után áfa-növeléssel kellett kompenzálni az államháztartás rossz helyzete miatt. A miniszterelnök-jelölti vitában tett ígéret, miszerint a Gyurcsány-kormány az egészségügyben nem vezet be vizitdíjat, szintén hamisnak bizonyult. A választás utáni hetekben derült ki, hogy a költségvetési hiányt a kormány nem tudja szinten tartani, már ahhoz is megszorításokra van szükség, hogy a deficit csak a kétszerese legyen a tervezettnél, és ne a háromszorosa. A másfél éves professzionális kampánnyal elért győzelem ára a következő ciklus aláaknázása volt. 2006 áprilisában az MSZP számára véget ért a sikerek időszaka.

IV.

Habár az MSZP és a miniszterelnök mélyrepülését az őszi beszéd 2006. szeptemberi nyilvánosságra kerüléséhez szokás kötni, a hanyatlás korábban kezdődött. Gyurcsány Ferenc 2006. június 9-én tette le második miniszterelnöki esküjét, egy nappal később az Országos Érdekegyeztető Tanács előtt mutatta be takarékosági programját. Kiderült, hogy a kormány strukturális reformokra és a költségvetési deficit lefaragására készül, amivel e két célt rögtön össze is csúsztotta. Minden egyes kormányzati lépés a megszorítás narratívájában vált értelmezhetővé. Az adóemelések, a vizitdíj, a felsőoktatási tandíj váratlan, arrogáns lépésnek tunkak, a csomag egyes pontjai konkrétan ellentétesek voltak az MSZP választási ígéreteivel. A miniszterelnök elképzelése az volt, jobb a ciklus elején túl lenni mindezen, hogy a következő választás előtt az új struktúrák sikerére építve visszaszerezhesse a támogatást. Ám valójában az történt, hogy hivatali ideje első huszonnégy órájában a miniszterelnök súlyos csapást mért saját támogatottságára. A megszorítás nyilván sosem népszerű, ám ez esetben nem volt kire áthárítani a felelősséget, hiszen nem történt kormányváltás. Az ígéretnek könnyen tetten érhető megszegése azonnal lejtőre állította a kormánypártok és a kormányfő népszerűségét. A kormányzati bevételnövelés a gazdaságot is lehűtötte, a gazdasági növekedés lényegében stagnált a következő két évben, ami tartósan tovább rontotta a közhangulatot. Már 2006. június közepén a Fidesz volt a legtámogatottabb párt, híresen félresikerült „rosszabbul élünk, mint négy éve” feliratú plakátja két hónappal a választás után már igaznak tűnt. Orbán Viktor ettől kezdve tudatosan arra törekedett, hogy az MSZP minden addigi jóléti és elosztási lépését hazugságnak állítsa be, egyúttal elfoglalja a szocialistáktól a szociális biztonság témakörét.

Komoly politikai gondot okoztak a reformok is, egyfelől azzal, hogy nem lehetett látni, mire futnak ki. A miniszterelnök egyre-másra bocsátott ki új helyzetértékeléseket és programokat, amelyekkel megpróbált irányt mutatni, de inkább annak a lenyomatai voltak ezek a dokumentumok, hogy állandóan újra kell tervezni a tennivalókat. Gyurcsány gyors reformokat akart, elsősorban az egészségügyben és az államigazgatásban, aminek következtében átugrotta

a szövetséges-keresés és a lehetséges hatások felmérésének szakaszát. Eleve abból a feltételezésből indult ki, hogy le kell rohannia az érdekcsoportokat, hogy megtörhesse az általuk fenntartott status quo-t. Ennek volt alapja, azonban a fennálló struktúrák kedvezményezettjei azt érzékelték az első pillanattól fogva, hogy a kormány vergődik, nem érdemes vele kiegyezni, inkább ki kell húzni a kormányváltásig, s addig is a Fidesz irányában érdemes tájékozódni.

További nehézséget teremtett, hogy a saját pártja iránt bizalmatlan miniszterelnök úgy próbálta háttérbe szorítani az MSZP erős embereit, hogy kettős kormányzati struktúrát alkotott, amelyben a reformok ügyeit különbizottságokra bízta. Ez bizonytalanná tette a hatásköröket, növelte a belső bizalmatlanságot, és elszigetelte a miniszterelnököt. Gyurcsány a bizalmatlanság növekedésére többször is az MSZP (és az SZDSZ) támogatásának nyilvános kikényszerítésével reagált. 2006 októberében bizalmi szavazást kezdeményezett az országgyűlésben, majd a következő év elején tartott MSZP-kongresszuson 75 százalékos többséghez kötötte a pártelnöki poszt elvállalását. Ezeket a szavazásokat megnyerte, az MSZP és a kormánykoalíció elköteleződött mellette, ami szűkítette a belső leváltási törekvések mozgásterét.

A parlamenti bizalmi szavazásra a rendszerváltást követő időszak legzaklatottabb ószén került sor. Az őszi beszéd nyilvánosságra jutása után utcai zavargások kezdődtek. Szélsőjobboldali csoportok játszották a főszerepet, de a közhangulat valóban drámaian és általánosan rossz volt. Ha a miniszterelnök májusban a saját frakcióját megdöbbsentette a megszorítások szükségességével és az erről szóló beszéddel, miért ne lepődtek és döbbsentek volna meg ugyanezen a választópolgárok? Ezen felül a hatósági fellépés inkompetens volt a tévészékház ostromakor, ellenben október 23-án a Fidesz-nagygyűlésről hazainduló emberek összekeveredtek a szélsőjobboldali csoportokkal, és a rendőrség senkit sem kímélő tömegoszlatása azóta is az MSZP-vel és Gyurcsánnyal szembeni egyik alapvető fideszes vád. Ez volt az a pont, amikor a Fidesz a demokrácia és a jogállamiság védelmezőjének szerepébe helyezkedhetett, s így a szociális biztonsággal együtt immár a kormánykoalíció teljes értékspektrumát elbitorolta.

A bizalmi szavazás közvetlen előzménye az ilyen körülmények között tartott önkormányzati választás volt, amelyen a kormánypártok súlyos vereséget szenvedtek. A vidéki nagyvárosokból eltűntek az SZDSZ-es polgármesterek, és az MSZP is érzékeny veszteségeket szenvedett. Ezeknek a súlyossága a következő években mutatkozott meg igazán: a szocialisták azokat a helyi hídfőállásokat veszítették el, amelyeket a rendszerváltás után sziszifuszi munkával építettek fel, és amelyek biztosították az egész országra kiterjedő működőképes szervezeti hálózatukat. Egyik napról a másikra minden megyei közgyűlésben a Fidesz lett a legnagyobb párt, esélyes szocialista és szabad demokrata polgármesterjelöltek szenvedtek váratlan vereséget, pedig közülük sokan még néhány héttel az önkormányzati választás előtt is jelentős előnnyel vezettek. Nehéz tehát másnak tulajdonítani a vereség hullámot, mint az országos politikáról alkotott ítéletnek. A fővárosban a kormánykoalíció egyfős többséget tudott megtartani. Gyurcsány, akit a szavazóhelyiségek bezárásának percében Sólyom László köztársasági elnök távozásra szólított fel, a megbízatása megerősítését kérte a kormánypárti frakcióktól, amelyek ezt megadták neki. Úgy értelmezték a helyzetet, hogy a miniszterelnök-csere nem csökkentené a kormány elleni támadásokat, viszont további bizonytalanságot okozna. És bizonyára úgy hitték, Gyurcsány tehetségéből futhatja arra, hogy a reformok révén javítson a helyzeten a ciklus második felére.

Az amúgy is népszerűtlen – hiszen a közvélemény többsége által a megszorításokkal azonosított – reformok megtorpedozására szolgált a Fidesz népszavazási kezdeményezése. A vizitdíj, a kórházi napidíj és a felsőoktatási tandíj megszüntetésének követelése költségvetési ügyek voltak, amelyek elvileg tilalmas népszavazási témák. Ezt a tilalmat – az Alkotmánybíróság támogatásával – azon a vitatható módon kerülték meg, hogy a kérdések a szóban forgó díjtételek következő évi megszüntetéséről szóltak, amikor vonatkozóan

költségvetési jogszabály még nem létezett. 2008. március 9-én mindhárom kérdésben több mint 3,3 millióan támogatták a Fidesz álláspontját, a díjak megszüntetését; a kormány mellé csak 700 ezren álltak. Ez azt jelentette, hogy az MSZP és az SZDSZ a saját táborát sem tudta meggyőzni. A népszavazás nyomán a kormány azonnal eltörölte a vizitdíjat és társait, és egy fenyegető újabb népszavazási kezdeményezés árnyékában a sok harc árán, nagy nehezen megszavazott egészségügyi pénztári reformot is visszavonta. Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy a reformok kudarcba fulladtak.

A kormányfő ekkor sem mondott le, és az az MSZP, amely négy évvel korábban egy 34 százalékos eredmény miatt miniszterelnököt váltott, kitartott mellette. A pártelnök-miniszterelnök válasza a helyzetre a koalíció felmondásának kiprovokálása volt. Az SZDSZ-ben is úgy látták egyébként, hogy a szakítással lehetőséget szerezhetnek önmaguk újjáépítésére. A 2008 májusában kezdődő egypárti kormányzás a reformok leállítását jelentette, miközben a kormány repertoárjában megjelentek a büntető-fegyelmező szociálpolitika elemei, alkalmazkodva az ezekre az évekre jellemző jobbratulódáshoz, aminek aggasztó jele volt a Jobbik megerősödése és a Magyar Gárda megalakulása. Csakhogy a feszültségcsillapítás e politikája, a baloldali értékekből tett engedmény sem járhatott eredménnyel, részben, mert nem oldott meg semmit, részben meg azért, mert 2008 őszén az Egyesült Államokban kirobbant a bankválság, ami aztán gazdasági válsággá szélesedett. Hamarosan kiderült, Magyarország ismét az egyik legveszélyeztetettebb ország a világon.

A Gyurcsány-kormány először igyekezett aktív válságkezelőként fellépni, és ez a szerep rövid ideig sikeresnek is tűnt. A válsághangulatban az ellenzéki MDF az adótörvényeket, az SZDSZ a költségvetést szavazta meg, az egypárti kormányzás tehát technikailag működött. De a forint elleni spekuláció miatt kényszerűen felvett gigantikus IMF-EU-hitel, és a válság tovaterjedése a reálgazdaságra újabb és újabb intézkedésekre szorította rá a kormányt. A miniszterelnök pénzügyi hitelessége zuhant, miközben a fokozatosan bevezetni kényszerült szociális megszorítások mélypontra juttatták a népszerűségét. Az a kísérlet, hogy Gyurcsány egyidejűleg feleljen meg a stabilizáció iránti elvárásának és közben azért fenntartsa néhány szimbolikus jóléti intézkedést, legfőképpen a száznapos programmal bevezetett tizenharmadik havi nyugdíjat, 2009 márciusára kudarcba fulladt. Ekkor döntött Gyurcsány Ferenc a miniszterelnöki székéből való távozásról. A kormányfői utódlásáról szóló vita, a „casting” következményeként mondott le a pártelnökségről is egy héttel később. A kormány élére a párton kívüli Bajnai Gordon, addigi gazdasági miniszter, az MSZP elnöki székébe Lendvai Ildikó frakcióvezető került. Mindketten a következő választásig vállaltak megbízatást.

Visszaemlékezések szerint Kiss Péterben például felmerült a lehetőség, hogy inkább le kellene zárni a ciklust (Lakner-Pungor-Szabó-Faragó, 2019, 20.). Végül azonban 2009 tavaszán az az álláspont kerekedett felül, hogy a válságkezelés révén talán javítható az ország helyzete, amivel a szocialisták valamit visszanyerhetnek elvesztett támogatottságukból. Az eredmény azonban az lett, hogy Bajnai Gordont az MSZP tábora elfogadta vezetőjének, ám a válságkezelés inkább a miniszterelnök, mint a párt megítélését javította, miközben ő a kezdet kezdetén deklarálta, hogy nem indul a 2010-es választáson. Az ezermilliárdos megszorítás levezénylése messze távolította az MSZP-t a baloldali politikától, ahogyan ez egyébként számos más baloldali kormánnyal történt ekkoriban, például Görögországban, Spanyolországban és Nagy-Britanniában.

E periódus további jellemzője, hogy az MSZP-vel összefüggésbe hozott korrupciós ügyek kirakatba kerültek, erősítve azt a benyomást, hogy a szocialisták méltatlanná váltak a választók bizalmára. A politikai vád akkor is rombolt, ha nem volt rá bizonyíték, vagy kifejezetten hamis volt – az ügyek egy része később nem állt meg a bíróság előtt. A vádak más része azonban igaznak bizonyult, így például a Hagyó- és a Hunvald-ügyben jogerős ítélet született.

Feltűnő volt, hogy az MSZP-ben megbomlott a kohézió. Korábban is megütköztek egymással a befolyásos személyiségek, versenyeztették egymással saját hálózataikat,

jelöltjeiket, de ennek eredményeként azért az egyensúly nem bomlott meg annyira, hogy a párt teljesen vezethetlenné váljon. Az is nehezen lett volna korábban elképzelhető, hogy esélyes egyéni kerületi vagy polgármesterjelölteket vonjanak vissza, „szedjenek le” belső csaták miatt, miközben világos volt, hogy minden egyes mandátumért óriási küzdelmet kell majd vívni. A 2006-os ciklus, és különösen a 2009-es szűkítés azonban megfordította a párton belüli logikát: mivel a közösség győzelme lehetlenné vált, sok esetben egyes személyek és a hozzájuk kötődő hálózat túlélése vált a döntő szemponttá. Ezzel párhuzamosan a személyes lojalitás egyre gyakrabban megelőzte a szavazatszerzési elvárást. Az elérhető pozíciók számának csökkenése nem a tehetségek kiválasztódását, hanem a kontraszelekciót erősítette meg, ami további szavazatvesztéshez vezetett, viszont alkalmas eszköznek tűnt a belső ellenfelek félreállítására. Ilyen állapotban vágott bele az MSZP története harmadik évtizedének.

V.

A 2010-es években az MSZP három egymást követő parlamenti választáson szenvedett vereséget, és elvesztette váltópárti státusát a Fideszrel szemben. A kétblokkrendszer felbomlását már a 2009-es európai parlamenti választás előrevetítette. Ekkor került először ötven százalék fölé a Fidesz, az SZDSZ lényegében megsemmisült, a 17 százalékra zuhanó MSZP-t pedig megközelítette az erősödő Jobbik. 2010 áprilisában az MSZP 990 ezer szavazatot kapott, négy évvel korábbi támogatóinak 57 százalékát elvesztette. A Fidesz 2,7 millió vokssal győzött, a Jobbik csak 125 ezer szavazattal maradt le a szocialistáktól. Bejutott a parlamentbe még egy új párt, az LMP is, amely bevezette a közéletbe az „ábaloldali” kifejezést, kifejezetten az MSZP számára. Nem egyedülálló jelenség egyébként, de azért ritkaság, hogy a „régii” baloldal gyengülése nem hozta magával új baloldali pártok megjelenését és megerősödését.

Kritikus választásnak bizonyult a 2010-es, abban az értelemben, hogy tartósan átalakította a hazai pártrendszert. Létrejött – a dualizmushoz és a Horthy-korszakhoz hasonlóan – egy centrális pártrendszer, amelyben csupán a kormánypárt győzelmének mértéke a kérdés. Az ellenzék képes egyéni választókerületi győzelmekre, települések irányítására, 2015-ben időközi választáson átmenetileg meg tudta fosztani kétharmados többségétől is a Fideszt. Sokan mégis úgy vélik, mindez csupán a kormánypárt által megrajzolt ellenzéki territóriumon belül zajló mozgás. A legfőbb probléma azonban az, hogy az ellenzék még egyszer sem került olyan helyzetbe, hogy a győzelem valódi reményével léphessen fel a Fideszrel szemben, így arra sem tudhatjuk a választ, hogy a tényleges versenyhelyzet kialakulása elvezetne-e a kormánypárt vereségéhez, az Orbán-rendszer leváltásához. Az ellenzék kudarcait a közvélemény egy része a feltételezett kollaboránsok tudatos szabotázsaként értelmezi, a rendszerrel való összejátszásként, aminek a célja az, hogy az ellenzék ne is kerülhessen kihívói helyzetbe. A másik, ezzel részben összefüggő ellenzék-kritika szerint az ellenzék leválthatatlannak tartja az Orbán-rendszert, ezért inkább arra törekszik, hogy belakja, aminek következtében minden túlságosan ambiciózus kezdeményezést aláásnak azok, akik a túlélésre szolgáló pozícióikat féltik. Ezekhez képest a legenyhébb kritika az, ami csak az alkalmatlanságot veti az ellenzéki politikusok szemére.

Többségi ellenzéki álláspontnak tekinthető, hogy a Fidesz elleni kihívás erőkoncentrációt igényel az ellenzéki oldalon, de hogy ez pontosan mit jelentsen, abban nincs egyetértés. Az MSZP Mesterházy Attila elnöksége idején a legerősebb ellenzéki párt volt, ám annyira azért nem tudott megerősödni, hogy a 2014-es választáson ne kényszerüljön együttműködésre a politikai színtérről visszatérő Bajnai Gordon Együtt-Párbeszéd pártszövetségével, majd az MSZP-ből 2011-ben kivált Gyurcsány Ferenc új pártjával, a Demokratikus Koalícióval. Az MSZP másik kísérlete a vezető szerep elhódítására, egyúttal egy baloldali karakterű program megalkotására, Botka László szegedi polgármester néhány hónapos miniszterelnök-jelöltsége

volt 2017 folyamán. Időközben a Jobbik úgynevezett néppártosodása is megkezdődött, aminek szintén az volt a célja, hogy a szavazótábor kiszélesítése révén az egész ellenzék élére állhasson.

Az összefogás-kísérletek közül a 2014-es közös listát emelhetjük ki, amely a legjobb eredményt hozta az ellenzéknek a Fidessel szemben, de az MSZP-Együtt-Párbeszéd-DK-Liberálisok lista így is összesen közel egymillió szavazattal kapott kevesebbet, mint a Fidesz. A 106 egyéni választókerület közül az ellenzék csak tízet hódított el, a nyertesek közül nyolcan szocialista politikusok voltak. 2018-ban tizenöt kerületben arattak sikert ellenzéki jelöltek, a legtöbb egyéni győztese, szám szerint hét, ekkor is az MSZP-nek volt. Az önkormányzati választásokon is az MSZP nevéhez fűződik a legtöbb ellenzéki siker. Ezeknek az eredete a legtöbbször (messze) 2010 előttre nyúlik vissza, ugyanis egyes településeken, mint amilyen a budapesti XIII. vagy XIX. kerület, vidéken elsősorban Szeged, a sikeres polgármester stabil helyi pozícióit az Orbán-rendszer sem tudta megrendíteni.

Mindezek azonban csak utóvédharcok az ellenzék, és azon belül az MSZP számára is, amely a 2018-as választáson a Párbeszéddel közös listán már lemaradt a Jobbik mögött. Kifejezetten rosszul szerepelt a párt a 2014-es és a 2019-es európai parlamenti választáson, az előbbi esetében 11 százalékot ért el, az utóbbi alkalmával 7 százalék alá csúszott. Ez minden idők legrosszabb MSZP-s szereplése országos választáson, mindössze 230 ezren szavaztak a tömeghatást kiváltani képes saját vezető személyiséggel évek óta nem rendelkező szocialistákra.

Annak, hogy az MSZP ebből a válságból nem talál kiutat, holott korábban több ilyen helyzetből is megerősödve került ki, több oka van. Az első, hogy a szocialisták kétszeres utódpartttá váltak, már nem csak az 1990 előtti, hanem a 2010 előtti világ képviselői, s mint ilyenek, magukra maradtak az MDF és az SZDSZ eltűnésével. A vélt és valós társadalmi sérelmek, legfőképpen pedig a 2006 utáni megszorítási hullámok, a gazdasági válságért viselt felelősség az MSZP-t terheli a mai társadalmi elszámolás szerint. Ez a közvélekedés jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a hatalomváltás ingamozgása megálljon. A Fidesz 2002-től elinduló szervezeti és ideológiai újjászervezésével, valamint az MSZP 2006-ban kezdődő hanyatlásával függ össze, hogy alapvetően megváltoztak a politikai értékpreferenciák. A sokáig körülbelül egyensúlyban lévő bal- és jobboldali álláspontokat néhány év alatt markáns jobboldali fölény váltotta fel (Angelusz-Tardos, 2011, 351.). Eközben a Fidesz egyes intézkedéseivel, amilyen a bankadó vagy a rezsicsökkentés, tudatosan fosztogatja a baloldali értéktárat. Ezzel szemben saját, következetesen képviselt baloldali agendát az MSZP, habár többször is próbált, nem tudott építeni.

A baloldaliság tartalmi megújításával kapcsolatban idekíváncozik, hogy a hagyományos szociáldemokrata, szocialista és munkáspártok, különféle okokból, válságba zuhantak Nyugat- és Kelet-Európában is, főként a gazdasági világválság kényszerű intézkedései miatt, de volt, ahol már korábban is. Németországban lényegében a Harz-programba bukott bele 2005-ben az SPD, amely lassan két évtizede minden szövetségi szintű választáson rosszabbul szerepel az előzőnél. **A lengyel baloldal annyira összezsugorodott 2005-re, hogy gyakran még a parlamenti képviselők is kockán forog.** Ehhez jöttek a válságkezeléssel járó baloldali összeomlások kontinensszerte, ami azonban sok országban új baloldali pártok felemelkedéséhez vezetett, lásd a 2015–2019-ben kormánypártként működő görög Sziriza példáját. Olyan eseteket is ismerünk, amikor a „régis” baloldali párt túlélte a krízist, és évek múltán ismét győzni tudott, mint Portugáliában és Spanyolországban. A Corbyn-féle brit Munkáspárt megújulásának mikéntje széles körben vitatott, mégis példa arra, hogy az adott szervezeti kereteken belül is kivitelezhető a radikális program- és párteltesere.

Mindebből elsőként azt a következtetést lehet levonni, hogy az MSZP-t érő *baloldali* kritika és a kétségtelenül létező „újbaloldali” kísérletek ellenére nem jött létre baloldali alternatíva az MSZP-vel szemben. A baloldali miliók sem mozgalomként, sem pártként nem tudták a helyzetüket megszilárdítani, akciórádiuszukat kiszélesíteni, vitáik jelentős részét önmagukkal

folytatják, minthogyha Sinkó Ervin *Optimisták* című regényének lapjairól léptek volna elének. Ennek részben – de tényleg csak részben – az az oka, hogy az MSZP-ben bizonyos időszakokban mutatkozott szándék arra, hogy a párt megpróbálkozzon önmaga baloldali felülvizsgálatával, és azzal, hogy az újbaloldali miliókkal a lehetséges mértékű bizalmi kapcsolatot kiépítse. Ilyen próbálkozás volt az *Iránytű* című dokumentum, amely a Lendvai Ildikó által vezetett Programtanács másfél éves munkája eredményeként egy távlati pártprogramot igyekezett megalapozni. Tóbiás József pártelnökségének, majd pedig – más módon – Botka László miniszterelnök-jelöltségének szintén célja volt az MSZP-t annak *baloldaliságában* megújítani. Úgy vélték, a baloldali karakter helyreállítása egyaránt szolgálhat a baloldali szavazók visszaszerzésére elsősorban a Jobbiktól, és arra, hogy ily módon megerősödjön a szocialisták ismét a Fidesz kihívójává válhassanak. Az MSZP és a Párbeszéd közötti együttműködés elvileg ugyancsak szolgálhatna arra, hogy a különböző baloldaliság-koncepciók szervezetenként is összeérjenek.

Csak hogy a választások közeledtével rendszerint az összefogás-stratégia háttérbe szorítja a szocialista politizálás baloldaliság-dimenzióját, aminek következtében az MSZP karaktere egyre halványul. Ennél fogva – és ez volna ennek kapcsán a legfontosabb stratégiai megjegyzés – az MSZP pozíciója egyre gyengébb az ellenzék többi tagjával folytatott szövetségi tárgyalásokon. Ha kiegészítjük mindezt azzal, hogy 2018–2019-ben egymást érik a választások, aggasztó mértékűt ölt a baloldaliságról folytatott diskurzus félretolásának időtartama, akkor ez egyfajta magyarázatot kínál az MSZP-nek az európai parlamenti választáson mutatkozó példátlan gyengeségére. Mindebből az is következik, hogy a választási évek lezárultával, ami szinte egybeesik a harmincadik pártéletév betöltésével, az MSZP lehetőséget kap arra, hogy saját identitásával és karakterével törődjön, mielőtt végképp teljesen felismerhetetlenné válik.

Végül, még egy megjegyzést kell tenni a 2010 utáni magyar közélet alakulásával kapcsolatban: alapvetően változtatta meg a hazai politikai viszonyokat a kormány menekültellenes kampánya, amely 2015-ben kezdődött, és azt követően is fennmaradt, hogy a közvetlen migrációs nyomás jelentősen enyhült a magyar határokon. A menekült-ellenesség néhány hónap leforgása alatt a belpolitika központi témájává vált, évekre szólóan a szervező elvévé lett, amihez az ellenzéki pártok mindmáig nem tudtak értelmezhető viszonyt kialakítani. Ugyanakkor az államilag irányított ipari méretű *fake news* elharapózó következményei, a kormány közeledése az orosz befolyási zónához és fraternizálása a populista-nacionalista erőkkel világszerte, beláthatatlan következményekkel jár Magyarország számára. Ennek következményei az ellenzékét is sújtják, de a felelősségét is növelik, hogy végre kiutat találjon.

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján egyre inkább úgy tűnik, az MSZP nem tudja önállóan újjáépíteni a baloldali pólust, amit a rendszerváltást követően Horn Gyula vezetésével e párt teremtett meg. Jelenleg arra sem látszik alkalmasnak, hogy egy ideológiailag felhígított Orbán-ellenes összefogás vezető ereje legyen. Ezt a képet árnyalhatják a harmincadik születésnapjal szinte egyidőben tartott önkormányzati választások, ahol a szocialisták értékes helyeket szerezhetnek, bár a magyar politika alapképletének hirtelen módosulása nagy meglepetés lenne. Az önkormányzati választás utáni időszak egyúttal lehetőséget ad arra, hogy az MSZP ne kizárólag a szövetségi politikai elvárásain keresztül definiálja saját szerepét, hanem a visszatérjen az önmeghatározás munkálataihoz, és ennek eredményéből kiindulva keressen partnereket, együttműködési formákat.

A 2010-es vereséget követően három elméleti lehetőség állt az MSZP előtt. Az egyik, hogy a Fidesz hibáit kihasználva gyorsan visszatér a hatalomba, ez azonban a politikai struktúra változása miatt lehetetlennek bizonyult. A második, hogy hosszú újjáépítési szakasz kezdődik, aminek révén több ciklusnyi ellenzékiesség után az MSZP gyökeres belső átalakulással, intellektuálisan és szervezetenként egyaránt megújulva hívja ki a győzelem esélyével a Fideszt. A

harmadik, hogy az MSZP hosszú agóniát él meg, és ennek során még az ellenzéki vezető szerepe is elveszhet. Úgy tűnik, a szocialisták a harmincadik születésnapjukon ebben az állapotban vannak.

A regenerálódás első lépése az lehetne, ha az MSZP többet mondana a választóknak és saját magának is az aktuális választókerületi és települési egyezkedések technikai részleteinél, valamint az Orbán-rendszer elleni küzdelem mantrájánál, és megkísérelne visszatérni a baloldali pólusépítés elfeledettnek látszó tervéhez. Az MSZP addig nem haladhatja meg minden eddiginél súlyosabb válságát, addig nem érhet el új célokat, amíg ilyen célokat ki sem tűz maga elé.

Hivatkozások

- Ágh Attila – Géczi József – Sipos József (szerk.), (1999): *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök 1988-1989*. Budapest, Kossuth.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (1995): A választói magatartás egy mögöttes pillére. Az egykori MSZMP-tagság szerepe. *Politikatudományi Szemle*, 3.
- (2000): *Pártok között szabadon*. Budapest: Osiris.
- (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 347-382.
- EBESZ (2018): *Országgyűlési választások, 2018. április 8.* EBESZ/ODIHR Korlátozott választási megfigyelő misszió. Zárójelentés. Varsó.
<https://www.osce.org/hu/odihr/elections/hungary/391616?download=true> (Letöltés: 2019. augusztus 14.)
- Géczi József (1999): Reformerek és reformkörök. In: Ágh-Géczi-Sipos (szerk.): *Rendszerváltók a baloldalon*. 21-40.
- Kis János (2019): Demokráciából autokráciába. A rendszertipológia és az átmenet dinamikája. In: Kis János: *Alkotmányos demokrácia*. Kalligram. 533-570.
- Lakner Zoltán (2011): *Utak és útvesztők. Az MSZP húsz éve*. Budapest, Napvilág kiadó.
- Lakner Zoltán – Pungor András – Szabó Brigitta – Faragó József (2019): *Frontbeszét. Egy év, egy kormány, egy forint*. 168 Óra.
- Lakner Zoltán (2019): Pozsgay Imre nyilvánosságpuccsai. Rendszerváltó életút Kádár és Orbán között. *Ellensúly*, 2. sz. (Megjelenés alatt.)
- Szalai Erzsébet (1997): *Rendszerváltás és a hatalom konvertálása*.
<http://www.szociologia.hu/dynamic/9702szalai.htm#00> (Letöltés: 2019. augusztus 14.)
- Szekeres Imre (2019): *Azok a koalíciós évek. A Horn-kormány 1994-1998*. Budapest, Noran Libro.
- Szűcs Zoltán Gábor (2019): Rezsimvita frusztrációval. *168 Óra*, augusztus 8.
- Tellér Gyula (1999): *Hatalomgyakorlás az MSZP-SZDSZ koalíció idején*. Kairosz.
- Tóth Csaba (2001): A magyar pártrendszer fejlődésének fő iránya. *Politikatudományi Szemle*, 3.